

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

Sayı/Issue 23 (Aralık/December 2025), s. 45-53
Geliş Tarihi-Received: 11.11.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 25.09.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.18037438

Hicrî Divanı'nda Kuşlar*

Birds in the Hicrî Divan

Ahmet Selman YİĞİT**

Öz

Klasik Türk şiiri evrensel ve zengin sembolizme dayalı, mazmunlarla örülü bir dile sahiptir. Asırlar boyu gelişimi süren bu dilin oluşumunda hayata dair hemen her unsur semboller ve mazmunlarla bu şiirde karşılık bulmuştur. Bu çalışma, klasik edebiyatta birçok sembol ve mazmuna konu olan kuş motifleri üzerinden klasik edebiyata kısa bir bakış içermekte ve bu motifi XVI. yüzyıl şairlerinden Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî'nin *Divan*'ı özelinde analiz etmektedir. Edebiyatta kuşlar, fiziki sınırlardan kurtuluşu, ruhu, ilahi aşka ve hakikate ulaşma arayışını temsil eden temel alegorik unsurlardır.

Klasik Türk şiirinde, simurg/anka (hakikat, ulaşılmazlık), hüma (talih, devlet, mutluluk), hüdhüd (rehberlik, hikmet) gibi mitolojik ve manevi kuşların yanı sıra, klasik şiirin en merkezi motifi olan bülbül-gül (sadık aşık-mağrur sevgili) karşıtlığı üzerinden işlenmektedir. tütü (papağan) tatlı söz ve taklidi, kebûter (güvercin) haberciliği, şeh-baz (doğan/şahin) ise üstün ruhu ve ârifliği simgeler.

Hicrî Divanı üzerine yapılan bu inceleme ile şairin köklü klasik teamüllere bağlılığını irdelenmiştir. Sonuç olarak Hicrî'nin şiirleri, klasik Türk şiirinin kuş sembolizminin XVI. yüzyılda ne kadar güçlü bir şekilde devam ettiğini ve şairin, ilmi birikimi ile bu zengin mazmun dünyasına tam anlamıyla hâkim olduğunu kanıtlamaktadır. Kuşlar, Hicrî için sadece bir süs unsuru değil, aynı zamanda aşk, hasret ve manevi arayış gibi karmaşık insani durumları ifade etme aracı olan manevi bir dil olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Hicrî, kuşlar, mitoloji, bülbül ile gül.

Abstract

Classical Turkish poetry is based on universal and rich symbolism and possesses a language woven with meanings. Throughout centuries of development, almost every element of life has found its counterpart in this poetry through symbols and meanings. This study provides a brief overview of classical literature through the motif of birds, which is the subject of many symbols and meanings in classical literature, and analyzes this motif specifically in the *Divan* of the 16th-century poet Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî. In literature, birds are fundamental allegorical elements representing liberation from physical boundaries, the soul, and the quest for divine love and truth.

In classical Turkish poetry, mythological and spiritual birds such as the simurg/anka (truth, unattainability), hüma (fortune, state, happiness), and hüdhüd (guidance, wisdom) are explored, as well as the central motif of classical poetry, the contrast between the nightingale

* Bu çalışma "Hicri Divânı (İnceleme-Tahlil-Metin-Dizin)" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ahmetselman.yigit@gumushane.edu.tr ORCID: 0000-0002-1471-0535.

and the rose (the faithful lover and the proud beloved). The tuti (parrot) symbolizes sweet words and mimicry, the kebûter (pigeon) symbolizes messenger, and the şeh-baz (falcon/hawk) symbolizes superior spirit and wisdom.

This study of Hicrî's Divan examines the poet's adherence to deep-rooted classical conventions. Ultimately, Hicrî's poems prove how strongly the bird symbolism of classical Turkish poetry continued into the 16th century and how the poet, with his scholarly knowledge, was fully masterful in this rich world of meaning. Birds are not merely decorative elements for Hicrî, but also a spiritual language that expresses complex human states such as love, longing, and spiritual quest.

Keywords: Classical Turkish poetry, Hicrî, birds, mythology, nightingale and rose.

Giriş

Duygu, düşünce, hayal gibi insanı insan yapan vasıfların dışı vurumu olan edebiyatta kuşların önemi, onların sadece doğal yaşamın bir parçası olmaktan öte, zengin ve evrensel bir sembolizm aracı olarak kullanılmasından kaynaklanır. Tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlerde kuşlar, insan ruhunun, manevi yolculuğunun ve temel insani durumların yansıtıldığı en güçlü motiflerden biri olmuştur (Ceylan, 2007, s. 2).

Kuşlar, en temel ve evrensel anlamıyla ruhu ve canı temsil eder (Ersoylu, 2015, s. 38). Uçma eylemi, edebiyatta fiziki dünyanın sınırlamalarından kurtulma, göğe yahut ilahi âlemlere yükselme ve hakikate ulaşma arayışı ile bağdaştırılır (Uludağ, 1991, s. 352). Hayal ve düşüncenin sınır tanımayan yapısını kuşların sonsuzluğa kanat çırpmaları ile özdeşleştiren şair, ruh ve canı sık sık kuşlara benzetmiştir. Özellikle klasik Türk edebiyatında, kuş bedeni bir kafese, ruhu ise bu kafese hapsolmuş bir kuşa benzetilir (Pala, 2003, s. 355). Kuşun asıl yuvası olan göklere duyduğu özlem, tasavvuf yolcusunun Allah'a duyduğu sonsuz aşk ve vuslat arzusunu ifade eder (Ceylan, 2007, s. 184).

Kuşların klasik şiirde kullanım alanlarından biri de ilahi aşka yapılan yolculuğu temsil etmeleridir (Eskigün, 2006, s. 24). Başta *Mantıku't-Tayr*'da anlatılan kuşların bir araya gelerek Simurg'u araması, bir toplumun veya bireyin hakikati arama yolculuğunu alegorik olarak anlatır (Kartal, 2004, s. 300). Hakikat arayışında olan şair de sık sık bu mana çağrışımlarından faydalanarak şiirlerinde Simurg, Hüdhüd gibi kuşlara yer vermiştir (Batislam, 2002, s. 186).

Simurg yahut anka kuşu, İran mitolojisinde önemli bir yere sahiptir (İnan, 1987, s. 351). Kanaat, olgunluk ve ulaşılmazlık gibi anlamları sembolize eden bu kuşun Kaf Dağı'nın ardında yaşadığına inanılır. Kendini dünyaya ait olandan soyutlamış, nefsin his ve hevasından vazgeçmiş kanaat sahibi ve ârifleri temsil eder. Ayrıca, vahdet'ül-vücut anlayışı müvacehesinde birliğe ve Hakk'a ulaşmayı ifade eder (Turan, 2014, s. 25).

Gölgesinin düştüğü kişinin taç giyeceğine, padişah olacağına inanılan hüma yahut devlet kuşu klasik şiirde talih, devlet, mutluluk gibi olguların temsilcisidir (Kurnaz, 1998, s. 478). Zenginlik ve mutluluk getirici olduğuna hükmedilir. Talih ve yüksek makam temalarında, sevgiliye benzetilerek kullanılır (Akalin, 1993, s. 132). Tüm bunların yanında hüma kuşunun kemikle beslenmesi de kanaati simgeler (Eskigün, 2006, s. 31).

Klasik Türk şiirinde Hüdhüd, doğruluk, hikmet, rehberlik gibi yüce değerlerin karşılığıdır (Harman & Kurnaz, 1998, s. 461). Özellikle manevi yolculuklarda, diğer bir ifade ile seyr-i süluk-ı ruhanide rehber ve yoldaş olmasıyla şiirde işlenir. Hz. Süleyman'a (a.s.) elçilik yapması ve Saba Melikesi Belkis'a haber taşıması da bu kuşu önemli kılan diğer önemli bir husustur (Ergüleç, 2023, s. 16). Ayrıca *Kur'an-ı Kerim*'de bizatihi isminin zikredilmesi bu kuşu değerli kılmıştır.¹

¹ Neml Suresi, 20. ayet

Zümrüdüanka ya da Kaknus kuşu hakiki aşkın ve yeniden doğuşun klasik edebiyattaki sembolü olmuştur. Mitolojik anlatılara göre Zümrüdüanka güzel sesli olup, öleceğini anladığında kuru otları bir araya getirip yanarak ölür ve küllerinden yeniden doğar. Aşk için ölüp, aşktan yeniden doğmayı yani ilahi aşkı temsil eder (Attâr, 2004, s. 121; Yalçın, 2023, s. 161).

Bahsi geçen kuşlar İran mitolojisinden edebiyatımıza geçmiş olup sıklıkla şairlerin hayal dünyalarına konu olmuşlardır. Fakat klasik şiirde kuş denildiğinde ilk akla gelen şüphesiz ki güle duyduğu sonsuz aşkından dolayı bülbüldür. Zira bülbül ile gülün aşkı edebiyatımızın en klasik ve bilinen motifidir denilse yeridir. Sürekli inleyen, acı çeken, sadık âşık olan bülbül klasik edebiyatta aşığı simgelerken güzelliğiyle mağrur, ulaşılmaz sevgili tipini temsil görevi güldedir. Bülbül ile gülün şahsında edebiyatın en kadim karşıtlıklarından biri oluşturulmuştur (Kurnaz Bülbül, 1992, s. 487).

Klasik Türk şiirinde daha çok Farsça olan kebuter ifadesi ile anılan güvercin sade bir kuş olmaktan öte, çok katmanlı bir motiftir. O, hem âşıkların gizli haberlerini taşıyan güvenilir bir postacı, hem masum ve kırılgan aşkın bir sembolü, hem peygamberin mağaradaki macerasını hatırlatan manevi bir figürdür (Turan, 2014, s. 29).

Klasik Türk şiirinde tûtî (papağan), insan sesini taklit etme yeteneği sayesinde çok katmanlı bir sembol olarak öne çıkar (Fidan, 2012, s. 85). Şeker sevmesi ve ayna karşısında konuşmayı öğrenmesi gibi özellikleriyle sıklıkla anılan bu kuş, en başta sevgilinin tatlı ve güzel sözünü (tûtî-i şeker-güftâr) ve şairin söz söyleme (tûtî-i mu'ciz-gû) sanatını temsil ederken, aynı zamanda anlamını bilmeden konuştuğu için gevezeliği ve taklidi de simgeler. Tasavvufi şiirde ise rengârenk tüyleri ve cana düşkünlüğü nedeniyle nefsi, dünya nimetlerini ve yeşil rengiyle Hızır Aleyhisselam ile ilişkilendirilen ebedi hayat arayışını temsil eden çok yönlü bir motiftir (Ceylan, 2007, s. 194).

Viranelerde yaşayan baykuş, klasik edebiyatımızda uğursuzluk ve kötü talihi çağrıştırırken akbaba ve karga, dünyanın fani leşine meyletmiş nefsi veya kötü insanları simgeler (Çoruhlu, 1993, s. 35).

Yüksekten uçan, baz, şahbaz gibi namlarla anılan şahin, kartal gibi avcı kuşlar, klasik şiirde dünyadan el çekmiş ârifleri, erenleri ve seçkin ruhları sembolize eder (Uludağ, 1991, s. 88).

Özellikle Anadolu kültüründe turna, sevgiliye ve hakikate haber taşımanın yanında zaman zaman hasret, birlik ve düzen gibi değerlerinde karşılığı olmuştur (Atila, 2014, s. 37).

Asırlarca varlığını güçlü bir şekilde sürdüren klasik şiir, temsil ettiği toplumun ve hüküm sürdüğü çevrenin her unsurundan faydalanmıştır. Çalışmamızın konusu olan kuşlardan ise bahsi geçenler sürekli ve sık sık klasik edebiyatın başvurduğu önemli figürlerdir. Bunlar dışında doğan, çaylak, atmaca, tavus, üveyik, kumru, keklik, yarasa, serçe, kaz, ördek, horoz, kırlangıç, ebabil, sülün, leylek, turaç, kuzgun, sığırcık, bildircin gibi birçok kuş türü çeşitli vesile ve farklı benzetmelerle klasik şiirde kullanılmıştır. Bu geniş ve çok katmanlı sembolik hayvanlar, klasik Türk şiirinde sadece bir sanat unsuru değil, aynı zamanda bir düşünce ve inanç sisteminin de bir parçası ve göstergesidir.

Sonuç olarak, klasik Türk şiirinde kuşlar; özgürlük, maneviyat, aşk, ölüm, talih ve hakikat arayışı gibi insana dair en temel ve karmaşık konuları zarafetle ve çok boyutlu bir alegorik sistemle ifade etme olanağı sundukları için vazgeçilmez bir öneme sahiptirler (Ceylan, 2007; Ersoylu, 2015; Eskigün, 2006).

Bu çalışmada XVI. yüzyıl şairlerinden “Hicrî” mahlası ile şiir yazan Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed’in *Divan*’ında geçen kuşlar incelenmiştir.

1. Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî'nin Hayatı

Kara Çelebi unvanıyla anılan ve şiirlerinde Hicrî mahlasını kullanan şairin asıl adı, kaynakların büyük çoğunluğuna göre Mehmed'dir. Ancak, *Tuhfe-i Nâilî* gibi bazı eserlerde ismi Muhyiddin Mehmed olarak da kaydedilmiştir. Şairin kesin doğum tarihi ise eldeki bilgi ve kaynaklara göre bilinmemektedir (Yiğit, 2013, s. 3).

Hicrî, 1514 yılında vefat eden ve döneminin önde gelen kadılarından olan Kadı Hüsamüddin Efendi'nin oğludur. Babası Hüsamüddin Efendi, *Sicill-i Osmânî* ve *Mecmû'a-i Tevârih'e* göre Nişancı Mehmet Paşa'nın kardeşidir. Ancak, ilmiye kaynaklarında daha yaygın olan görüş, Hüsamüddin Efendi'nin Mehmet Paşa'nın kölesi olduğu yönündedir.

Tezkirelerin büyük çoğunluğu şairin Bursalı olduğunda hemfikirdir. Yalnızca Âhdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ Tezkiresi*'nde onu Karamanlı olarak kaydetmiştir. Eğer babası Hüsamüddin Efendi'nin Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa'nın kardeşi olduğu tezi doğru kabul edilirse, şairin de Karamanlı olması ve soyunun ünlü mutasavvıf Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye kadar uzanma ihtimali oldukça güçlüdür (Yiğit, 2025, s. 873).

Şairin ailesi, soyadını Kadı Hüsamüddin Efendi'nin Niğdeli bir ulemâ olan Kara Yakub'a damat olmasından almıştır. Bu evlilikle başlayan Kara Çelebi-zâdeler sülalesi, Osmanlı ilmiye tarihinde derin izler bırakmıştır.

Bu köklü ulema ailesi, 1689 yılına kadar pek çok ünlü kadı, müderris, şair ve hatta şeyhülislam yetiştirmiştir. Tarihçi ve şair kimliğiyle tanınan ünlü Şeyhülislam Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi (ö. 1658) de bu soydan gelen önemli bir isimdir.

2. Eğitimi ve Kariyeri

Hicrî hem çocukluk hem de gençlik dönemlerinde, köklü ulema ailesinin sağladığı imkanlarla oldukça seçkin bir eğitim aldı. Onun ilmiye basamaklarındaki yükselişini sağlayan temel faktör, döneminin en saygın alimlerinden biri olan Kemal Paşa-zâde'nin (İbn-i Kemal) öğrencisi olarak yetişmesi ve ondan icazet almasıdır.

Kariyerine ilmiye sınıfında başlayan Hicrî, ilk olarak müderrislik makamında görev aldı. Bursa, Kütahya, Amasya ve Manisa gibi Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinde dersler vererek ilmî otoritesini kanıtladı.

Bir süre müderrislik yaptıktan sonra idari göreve yönelerek kadılık mesleğine geçti. Bu kapsamda, önemli merkezler olan Şam ve Bursa'da kadı olarak hizmet etti. Ancak, kadılık görevinden azledilmesi üzerine tekrar ilmiye sahasına dönerek kariyerine yeniden müderris olarak devam etti. Bu dönüşte önce Bursa'daki medreselerde, ardından da ilim dünyasının kalbi olan İstanbul'un önde gelen medreselerinde dersler verdi.

Hayatının son döneminde ise tekrar kadılık makamına terfi ederek idari kariyerinde zirveye ulaştı. Sırasıyla Bursa, Edirne ve son olarak da İstanbul kadılığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek ve en itibarlı kadılık görevlerinde bulundu.

Hicrî'nin ilmiye sınıfı içindeki üstün başarısı ve yetkinliği, çağdaşları tarafından da açıkça kabul edilmiştir. Gelibolulu Âlî, meşhur eseri *Künhü'l-Ahbâr*'da bu durumu çarpıcı bir anekdotla aktarır:

Dönemin büyük şeyhülislamı Ebussuud Efendi (ö. 1575) henüz hayattayken bile, Muhaşşi Sinan Efendi (ö. 1578) gibi önemli alimler varken, ilim çevrelerinde Ebussuud'dan sonra Hicrî'nin şeyhülislamlığa layık görüldüğü ve bu makam için adının geçtiği konuşulmaktaydı. Bu olay, şairin üstlendiği görevlerde gösterdiği büyük liyakatin, ilmî derinliğin ve idari başarının en güçlü kanıtı olarak kabul edilir (Yiğit, 2013, s. 873).

3. Ölümü

Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî, İstanbul kadılığı görevinde iken miladi 1556 yılında vefat etti. Ömrü müderrislik ve kadılık ile geçen şairin mezarı Edirnekapı'daki Emir Buhari Dergâhı'nda, hocası Kemal Paşazade'nin hemen yanındadır (Yiğit, 2013, s. 874).

4. Divan'ı

Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî'nin *Divan*'ının günümüzde bilinen tek nüshası Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz. FB 377/2 numarası ile kayıtlıdır. *Mecmua-ı Devavın* adlı eserin 15a-44a yaprakları arasında bulunan bu *Divan*'da 143 gazel bulunmaktadır. Eser üzerine Ömer Zülfe ve Ahmet Selman Yiğit birer bilimsel çalışma yapmıştır.

5. Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî Divanı'nda Kuşlar

Şair Hicrî, çeşitli vesilelerle kuşları şiirlerinde kullanmıştır. Genel olarak kuş türü için murg, doğan, şahin gibi avcı kuşları kastederek şeh-baz ifadeleri geçmektedir. Karga, bülbül, papağan ve güvercin Divan'da adı geçen diğer kuş türleridir. Çalışmada geçen beyitler *Hicrî Divânı (İnceleme-Tahlil-Metin-Dizin)* adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden alınmıştır.

5.1. Murg

Divan'da kuşların genel adı olarak kullanılan murg, aşığın cânı ve gönlü için benzetilen olarak kullanılmıştır. Kuş ile gönül-cân arasında kurulan münasebetlerde kuşların uçma yeteneği ve tuzağa düşme durumu önemli unsurlardır (Yalçın, 2024, s. 269). Aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenen şair, "nasıl ki avcı av yakalamaktan mutlu ise sen de gönlümü avladın; mutlu olmalısın" demektedir:

Giriftârın durur dil hoş-dil ol sen
Çü şâd olur tutulsa murg sayyâd (017/4)

Başka bir beyitte oka benzetilen sevgilinin yan bakışları, yüksekte uçmasının sebebi aşığın gönül kuşunu bir şahin gibi avlama isteği ile izah edilmektedir:

Murg-ı cân sayd itmek ister zülf şeh-bâzun gibi
Tîr-i gamzen ey kemân-ebru ilen yüksek uçar (024/3)

5.2. Şeh-baz ve Zag

Divan'da şair Hicrî yüksekte uçan doğan yahut şahini çeşitli benzetme yönleriyle işlemiştir. Aşağıdaki beyitte şair, peri kadar güzel sevgilinin doğan/shahin gibi hayal ettiği saçlarını, su üzerine yuva yapan kuşa benzetmiştir:

Gözümde ey perî-peyker hayâl-i zülf-i şeh-bâzun
Hemân ol murga benzer kim su üzre âşiyân eyler (051/ 5)

Şair Hicrî, doğan/shahin ile kargayı aynı beyitte zıtlık oluşturmak suretiyle kullanmıştır. Kendini diğer şairlerle karşılaştıran Hicrî, şiirine ve bu alandaki yeteneğine o denli güvenmektedir ki güya kendisi şeh-baz; diğerleri ise zag u zagandır:

Gitse Hicrî gayrı şâ'irler ana olmaz bedel
Şâh-bâzun sanma kim zâg u zagan yerin tutar (036/6)

Başka bir beyitte ise şair yine bu iki kuşun oluşturduğu tezattan faydalanarak klasik şiirin ezeli rakip ve ebedi düşman olan rint ile zahit olgusuna sözü getirir. Rint

makamında kendini konumlandıran şair, zahide çatarken “şahin saldırdığında ortalıkta kargalar kalabilir mi?” şeklinde istifham sanatına başvurmuştur:

*Hicrî irişse sufi vü zühhâd dağılur
Zâg u zagan turur mı hücûm itse şâh-bâz*

5.3. Bülbül

Hicrî, klasik edebiyatın genel teamüllerine paralel olarak *Divan'*ında en çok bülbüle yer vermiştir. Bülbülün güle aşkı, Farsça karşılığı olan “hezar” ibaresinin aynı zamanda bin anlamı şair tarafından sıklıkla işlenmiştir.

Gönül sevgiliye kavuşma umuduyla yollara revan olunca beden kafesinde yalnız kalan can, kafese mahkûm edilmiş bülbül gibi feryad ü figan etmektedir:

*Revân olup gönül kaldı müşebbek tende cân tenhâ
Kafesden bülbül-i nâlân gibi eyler figân tenhâ* (002/1)

Gül yanaklı sevgiliye kavuşma beklentisi ile dünyanın gül bahçesine gelen aşık, bu beklentisi boşa çıkınca kendisi gibi bahçeye gelen bülbül ile teselli bulmaktadır:

*Ârzû-yı yâr ile geldük cihân gülzârına
Gül-'izârum bâga gül gelmes bile bülbül gelür* (056/2)

Aşağıdaki beyitte şair, bağı açan güller ile adeta ateş alıp yandığını, bülbülün derdinden dolayı çektiği aha bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapmıştır. Güller kızıl renklerinden dolayı ateşe teşbih edilmiştir:

*Meger bî-çâre bülbül derd ile âh eylemiş Hicrî
Ki gülşen od olup düpdüz tutupdur sahn-ı bâg âteş* (079/5)

Şair, kendi kendine yetişmiş bir gül için bülbüle neden bu denli bağlanıp feryat ettiğini sorarken, bu yolda çok bülbülün canını feda ettiğini de söyler. Şairin bülbülü bu umutsuz sevdadan vazgeçirmeye çalıştığı sezilir. Beyitte nice kelimesi hem “neden, niçin” hem de “çok, pek” anlamlarında; hezar sözcüğü hem “bülbül” hem de “bin” anlamlarında kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır. Bu tür sanatlar, klasik şiirin yerleşik mazmunlarına bile derinlik katarak şairin bireysel hayal gücüyle anlam katmanları oluşturma becerisini desteklemektedir (Yavuz, 2025, s. 69). Ayrıca uçmak fiili hem gerçek anlamında hem de uçup gitmek, ölmek anlamlarında kullanılmıştır:

*Neçe bir feryâd ey bülbül gül-i hod-rûy için
Uçurupdur ol bu gülşenden senün gibi hezâr* (026/4)

“Ey sevgili! Eşiğinde inleyen zannetme ki sadece bülbüldür. Ağlayıp inleyen onun gibi binlercesidir” diyen şair birinci mısra da hezar kelimesini bülbül anlamında kullanırken ikinci mısra da bin, binler anlamına gelecek şekilde beyti kurgulamıştır:

*Kûyında sanma inleyen ey dil hezârdur
Zârî kılan anun gibi anda hezârdur* (045/1)

Bülbül, hasretinden ölse bile gül dönüp yüzüne bakmaz. Zira bu yolda binlercesi ağlamış; gülen ise hiç olmamıştır. Hezar ifadesinin yine tevriyeli kullanıldığı beyitte, ağlamak ile gülmek arasında güçlü bir tezat oluşturulmuştur:

*Gerekse hasret ile öl güle bakmaz yüzüne gül
Hezâr aglar var ey bülbül cihândur bunda gülmiş yok* (084/3)

5.4. Tuti

Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî'nin Divanı'nda adı geçen kuşlardan biri de papağandır. Klasik edebiyatta daha çok Farsça karşılığı olan tuti ibaresi ile anılan papağan, Hicrî şiirlerinde şeker yemesi ve konuşması ile konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte Şair Hicrî, sevgilinin ayva tüyleri ve dudağının güzelliğini dile getirirken konuşan papağan motifinden faydalanmıştır. Guyiya kelimesi yine hem konuşma anlamı hem de güya manasını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır:

*Söze gelse sükker-efşânlıklar eyler gûyiyâ
Sebze-i hattunla bir tûtî-i gûyâdur lebün* (091/4)

Sevgilinin lal taşı gibi parlak ve kırmızı dudakları üstünde ayva tüylerini gören Şair Hicrî, bu manzarayı güzellik bağında tatlı tatlı şeker yiyen papağana teşbih etmiştir:

*La'lünde görüp sebze-i hattun didi Hicrî
Ey tûtî-i şekker-şiken-i bag-ı melâhat* (010/6)

5.5. Kebuter

Tüm şiirlerinde güvercinden bir kere bahseden Şair Hicrî, bu kuşun habercilik yapma misyonundan faydalanmıştır. Güzelliğini periye benzettiği sevgiliden söz açan şair, yanağının ve saçlarının hayaliyle yanıp tutuştuğunu; bu ah ateşinden hasıl olan dumanın kesifliğinden güvercinin yol bulup uçamadığını ve haber getirip götürme görevini yerine getiremediğini ifade eder:

*Gitmez hayâl-i zülf ü ruhun dilden ey perî
Ki uçurmaz oldu âteş-i âhum kebûteri* (141/2)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, klasik Türk şiirinde kuşların zengin ve çok katmanlı sembolizmini genel bir çerçevede ele almakta ve bu evrensel motifi, XVI. yüzyıl şairi Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî'nin *Divan*'ı özelinde incelemektedir. İnceleme, kuşların sadece doğal yaşamın bir parçası değil, aynı zamanda manevi yolculuk, aşk, talih, hakikat arayışı ve insani durumların yansıtıldığı temel alegorik birer unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Kuşlar, ruhu, canı, fiziki sınırlardan kurtuluşu (uçma eylemi) ve ilahi âlemlere yükselme arayışını temsil eder. Bu bağlamda, simurg/anka hakikat ve ulaşılmazlık; hüma talih, devlet ve mutluluk; hüdhüd rehberlik, hikmet; kâknûs yeniden doğuş, hakiki aşk gibi değerleri temsil eden mitolojik ve manevi kuşlar, tasavvufi ve felsefi düşüncelerin somutlaştırılmasında merkezi bir rol oynar.

Özellikle Bülbül-Gül motifi, klasik şiirin en kadim karşıtlıklarından biri olarak, sadık aşık simgeleyen bülbül ile mağrur ve ulaşılmaz sevgili tipini temsil eden gül arasındaki ebedi aşk hikayesini simgelemesi açısından vazgeçilmezdir. Tûtî (papağan), tatlı sözlü sevgiliden gevezeliğe kadar çok yönlü bir sembol iken; güvercin (kebûter) haberciliği ve masumiyeti temsil eder. Şahin (şeh-baz) gibi avcı kuşlar ise dünyadan el çekmiş erdemli ruhları ve ârifleri simgelerken, baykuş ve karga gibi kuşlar uğursuzluk ve nefis zaafı temsil ederek sembolik zıtlıkları pekiştirir.

Çalışmanın ana gövdesini oluşturan *Hicrî Divanı*'ndaki kuşların incelenmesi, şairin bu genel klasik teamüllere büyük ölçüde sadık kaldığını göstermektedir.

Hicrî, kuşların genel adı olan murg'u yaygın kullanıma uygun olarak aşık gönlünün veya canının tuzığa düşme ve uçma arzusu bağlamında kullanır. Şeh-baz

(doğan/şahin) ise yüksekten uçuşuyla bir yandan gönlü avlama isteğiyle (sevgilinin zülfü), diğer yandan da şairin şiirdeki üstünlüğü ve rint-zahit karşıtlığı bağlamında kullanılarak seçkin ruh ve yetenek simgesi haline gelir.

Şair, klasik şiirin vazgeçilmezi olan bülbül, en çok yer verdiği kuş motifi yaparak geleneğe bağlılığını gösterir. Onun şiirlerinde bülbül, firak ve vuslat beklentisiyle feryat eden âşığı temsil eder. Hüsn-i talil (güllerin kızılığını bülbülün âhından çıkan kıvılcımlara bağlama) ve tevriye (hezar kelimesini "bülbül" ve "bin" anlamında kullanma) gibi sanatlarla motife derinlik katar. Bülbülün hasretle ölmesine rağmen gülün yüz çevirmemesi, klasik edebiyatın maddi boyutu ile kavuşmanın mümkün olmadığı aşk temini kuvvetlendirir.

Papağan (tûtî) motifi, geleneğe uygun olarak sevgilinin tatlı sözü ve güzellik (lal dudak üstündeki ayva tüyü) bağlamında ele alınmıştır. Güvercin (kebûter) ise yalnızca bir kez kullanılmasına rağmen, doğrudan klasik misyonu olan habercilik rolüyle; âşığın âh dumanı nedeniyle haber getirememesi temasıyla işlenmiştir.

Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Hicrî'nin *Divan'ı*, klasik Türk şiirinin kuş sembolizmine dair temel ve evrensel kodları başarıyla kullandığını kanıtlar niteliktedir. Şair, büyük ölçüde bülbül-gül merkezli bir yaklaşımla, murg, şeh-baz, tûtî ve kebûter gibi figürleri; aşk, hasret, gönül avcılığı, üstünlük ve manevi arayış gibi temaları işlemek için ustalıkla kullanmıştır.

Hicrî, özellikle tezat sanatı (şeh-baz / zâg u zagan) ve tevriye sanatı (hezar), hüsn-i talil gibi sanatları kuş motifleriyle birleştirerek, şiirine estetik bir derinlik ve çok anlamlılık katmıştır. Çalışma, Hicrî'nin şiir dilinin, köklü ulema ailesinden gelen bir şairin ilmi birikimini ve klasik şiirin zengin hayal ve mazmun dünyasına olan hakimiyetini gösteren güçlü bir örnek teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, kuşlar, klasik Türk edebiyatının sadece bir süs unsuru değil, aynı zamanda düşünce, inanç ve hislerin aktarıldığı bir manevi dildir. Hicrî'nin şiirleri, bu dilin XVI. yüzyıldaki güçlü devamlılığını ve şairin, bu köklü sembolik sistem içerisinde kendi sesini ve dehasını nasıl inşa ettiğini gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Akalın, L. S. (1993). *Türk folklorunda kuşlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atila, O. K. (2014). Minyatür sanatındaki hayvan figürlerinin sembolik ifadeleri. *Sanat-Tasarım Dergisi*, 1(2), 35-44.
- Attâr, F. (2004). *Mantıku't-Tayr kuş dili*. M. Toprak (Haz.), İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- Batıslam, H. D. (2002). Divan şiirinin mitolojik kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (7), 185-208.
- Ceylan, Ö. (2007). *Kuşlar divanı-Osmanlı şiir kuşları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1993). Türk sanatı'nda görülen hayvan figürlerine 'gök ve yer' sembolizmi açısından bir bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 87, 17-42.
- Ergüleç, H. (2023). Karamanlı Nizâmî divan'ında kuşlar. *Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 1-11.
- Ersoylu, H. (2015). *Türk kültüründe kuşlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Eskigün, K. (2006). *Klasik Türk şiirinde efsanevi kuşlar*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.

- Fidan, G. G. (2012). Sindbâdnâmelerden hareketle çerçeve hikâye geleneğinde metinlerarasılık: Tûtî hikâyesi örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8(8), 67-88.
- İnan, A. (1987). Türk folklorunda Simurg ve Garuda. A. İnan (Ed.), *Makaleler ve incelemeler*, içinde (s. 350-352). Ankara: TTK Yayınları.
- Kartal, A. (2004). Attâr'ın mantıktu't-tayr'ı ile Gülşehrî'nin mantıktu't-tayr'ının mukayesesi. *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2002) Bildiriler* içinde (s.297-329). Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayını.
- Kurnaz, C. (1992). *Bülbül*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulbul>. [Erişim Tarihi: 14.11.2025].
- Kurnaz, C. (1998). *Hüma*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huma> [Erişim Tarihi: 13.11.2025].
- Kurnaz, Ö. F. (1998). *Hüdhüd*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudhud> [Erişim Tarihi: 13.11.2025].
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınevi.
- Turan, M. (2014). Ahmedî divanında kuşlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 23-37.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvufî terimler sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınevi.
- Yalçın, D. (2023). Hanyalı Nûrî Osmân divânı'nda naat. *Mavi Atlas*, 11(1), 147-172.
- Yalçın, D. (2024). Dervişin şehri: tuhfetü'l-letâif te nefsin kaleleri. *Mavi Atlas*, 12(1), 254-270.
- Yavuz, M. Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ isimli mesnevisinde anlam zenginlikleri (alşılmamış bağdaştırmalar). *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 64-92.
- Yiğit, A. S. (2013). *Hicrî dîvânı (inceleme-tahlîl-metin-dizin)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Yiğit, A. S. (2025). Hicri divanı'nda çiçekler. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(11), 868-878.